

sssr-i rsfsr-i rcentrosoiuz

„centrolek, texpairio“

9
1560

v. e. paxomov

5
58

aliuffa kulıtura

*

42.89
n 21

sssr-i rsfsr-i rcentrosoiuz
„centrolek, tēxsairio“

*

⊙ ~~9~~
~~1560~~

v. e. paxomov

~~16x23~~ ~~8~~
~~58~~

P15601

aliuffa kulitūra

*

НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
АБХАЗИИ ИМ. И. Г. ПАЛАСКИР

aliuffa kuliŧura axianaalo araionkua

raions aliuffa anaaloit ha iaxiəpxiazou aliuffa qalanə inəkuçaanza xəmpada iamazaroup azxara apxara, aha-ua—φharala fəməz ireiçamkua.

alada hzəxjajo, eiharək iaponia iaçanakəua aliuffa jla xkkua, acilindr saxia zmou roup (Luffa Petola).

auqastka alxra

aliuffa plantacia iamazaroup ubri eips atəp, apša ionə myasərtas iaxiamam, amra iagəmkua ibzianə iaxiakupxo, nasgiə abnei azəi irzaaiguanə (kvaraz, 3ta-raz zegiə akoup). abna azaaiguazar, aqyan aliuffa iavar-spu adgalarazə imanlalaxoit, azə—amoqalka arəckia-razə, azzarazə. art ayba rajanə iaxiataxəu aqnəp uərt aaiguanə ianəqamla aliuffa qaçara axarq ououuaxoit.

sredniaia azia, krəim, azerbaiqan, ermanrəla aliuffa kuliŧura apfərgoit adgiəl azə xəjnə akuçarta iaxiamanlalou.

apxən azə xəçər iaxiəkulaşa adgiəl laquərakua aliuffa laçartas ixuartam.

adgiəl

dgiəls aliuffa laçarazə ibzioup ha ipxiazoup axiapş-rəla nəŧeikuatəkua. irajamkua anəlapf axialou, aləki axiəqou adgiəlkuə rəgiə iqaloit aliuffa. anəlapf eizada aqəngiə iqaloit, axa aliuffa alapaφə anəf eskianagiə irəguzalərup. adgiəl azə zaləmsua aliuffa alapə iaxiaçaxo alaçara iapsam.

adgiəl alaçarazə arxəiafa

alaçara aqənza, adgiəl xəmpada yənəp ijaouazaroup, açauəlara 18—20 sm rəqənza atanə. aapən ayənəp jaou-ara aftaxi iataxəup yənəpnə ayaltra.

sredniaia aziəxi ajaouara, ayaltra ialagoit tagalan-ftaxi, noiabr aqəlamtazə. ayənəp jaouara—aapən, apreli

abzara inarknə. amşən ekua agawawə, nasgə ubri eipskuou atəpkua rəwə apxiarəi aǵaouara ataxəwəp azən, fevralı abzarazə, ayənəp ǵaouara anaaloit aapən, apreli agəlamtazə.

alartakua raxfa

yənəp iǵaouanə, ačəxurənpəi ayaltra aftaxı alačara ialagaanza irxəiarup itəzaanə ajla lačarta alartakua.

alartakua raxfa şataxəu abas awp: y-labarxuak irəd-falarup išanagara kirastak, ackua atanə, ackua irbjaroup, adgial amq zlaguatou hasab azunə; atbaaranas abri irxəiou adgial aozakua aldo, ariadkua rbjara iakunago atbaara aznəjua, iaxǵarup. nasgə, egəi aganaxiala akırasta ialou ackua eitaknə ialdarup, aozakua rəwə aitaharkua rbjara irəkunago atbaara rznəjua. aozakua ladei yadei ialdanə ianaalgalakı aozakua axiaaixəsəz atəwqakua rəwə awp ajla tapsarazə alartakua axialxru.

fatak iacanakəua adgial

aitahar fatak iacanakəuazaroup 1 kv. metrək eicamkua adgial. adgial apsəlafə zeipsrou ala gektarək iacanakəua aitahar, abas awp işazəpxiazou:

- 1) ariadkua tbaarala 14 metr axirəb-jou, aitaharkua rbjara 0,7 m axıbjou iəkuzoit 10.800 fata.
- 2) ariadkua tbaarala 1,5 metr axirəbjou, aitaharkua rbjara—0,7 m iəkuzoit. 9.525 fata.
- 3) ariadkua 1,5 metr axirəbjou, aitaharkua 0,8 m axirəbjou iəkuzoit 8.333 fata.
- 4) ariadkua 1,5 metr axirəbjou, aitaharkua 0,9 m axirəbjou iəkuzoit 7.410 fata.
- 5) ariadkua 1,5 metr axirəbjou, aitaharkua 1 m axirəbjou iəkuzoit 6.666 fata.

aguata. adgial zaqa ipsəlou aqara aitaharkuagie eizaaigazaroup. as anakuxa adgial psəlafə aitahar iaha iǵpanə iəkuzoit.

alartakua rəqačafa

aoiazkua aldanə ianalgalakı alartakua rtəzaara ialagoit, aozakua axiaaixəsəz atəwqakua rəwə. alarta iamazaroup ačauəlara 20 sm, atbaara—25 sm.

adgial arpsəlafə

alačara ialagaanza alartakua irtapsarup eilaqxıou auac 1 inarknə 2 kilogrammk rəənza. ari daara iacxraaueit aitahar rapxia afiara ianalago. auac anataru ajla kapsaraan awp. as işneiua, ari aitahar işazhaueips, adackuagie alartakua irtəsənə rəaurəstueit, adackua ariadbjarakua rəwə rəeildərlueit adgial iazaaiguanə. adgial apsəlara agzar iaxıabalakı iaxiəǵazaroup amineral ialxəu auac: superfosfat 500 kilogramm rəənza gektarək adgial awə iaxiəǵzarup ayənəp ǵaouaraan; serno-kisləi ammonii 150 kilogramm, ayənəp ǵaouara iaaiganə ayaltra ianalagaşa alamtalazə. aftaxı dəwə 150 kilogramm ataxəwəp iıun abzara ianənaxəslakı, mamzargie iıulı ayagəlamtazə, aliuffa azhara ianasakıahəmtou. amşən eikua agawawə, nasgə ubri eipsəu atəpkua rəwə, ajla akupsara eionəwəp amş akua anaua iakurlanə, arqərə lassə izətnə adgial iaxınagzarəwə.

alačafa

ajla alačara nap arkrup mai 1 iarknə 15 aqənza.

iərlasnə aliuffa qalarə, irajangie awəyra aiəurazə iataxəwəp kunagala aitahar arxəiara, aliuffa axıtalara axızanə abaara ialagaanza, iqalanə iərlasnə akugarazə aitahara nap arkrup işzalşo ala zaanačə. iərlasnə ajla kapsara rajak agura ǵarəm. apxara lassə iaxiəmzar iaaauam, ibaaueit anəlawə, mamzargie aara ialagoit məşkə znə apxara ancakı. ubri aqnəp aliuffa lačara, ajla kapsanə ačkəs xaraza eionəwəp aitahar zaanačə irxəianə ianaamtou eitahazarc. abri aqnəp aliuffa aitahar aazaroup aparnik aqnə apxara rajamkua ifakuərgəlanə. aparnik aqnə ajla ubas ikapsazaroup, aitahar ianazhalakı iaakuərsənə azxara anəf adpqalanə, ayəzja bəmxkua iəçxnə, anəf şamou atəwawə agara alşo. aitahar alarə iamou anəf kampsarc aparnik awə irxəiarup anəf

pətk ijabua, azxara apsləmzi eilaɣxiou auaci əxiəgzanə. aparnik aqnə ajla kapsatup aitahap azəhan mart anjam-tazə. ajla kapsatup zərquandala (celisia itermometrəla 25 gradus apxara amanə) irtəonənə. artəonara akunagoup 1—2 mşə, mayk ajla şaaçəsəz eipş ilaçarup irxəiou anət aƣə, aparnik ramakua rəla ixyanə. anət aparnik aƣə eskienagi ijaakəzaroup. ibzioup arama iamou asarkiakua ɣəzarc şkuakuala, kɣərle ma mella. ajla aaua ialagoit 3—6 mşə rəla. abəonikua şaaçəslakı naxəs ahaua iarfəlalərup, znəzənla arama aaxəxəua, irmanə iaavçraua. amş anbzio, işnei-şneiua zənza xulaanzagie iaaxtup. uaxənla xəmpada ixyalarup aramakua rəla. aitahara yəms şəbjou aramakua zənza iaaxəxtup. atəp aqnə aitahara napə arkəzaroup apreli abza ianaxəslakı, amş anıfəu, zaanaça alartakua irxəianə iaxiəqəçou. aitahap açxra ialagaanza znə aparnik aƣə azə akurəzaroup. aitaharaan amra anakutə, xəmpada aita-hapkuə xyazaroup gazetla akuzargie, agazet aguta yəlgə-nə, axkua axahkuə narəkuçanə; dəfakəlagie iqaloit axya-ra, axa uəsgie ari zmaanou ui aup, aitahap amra aonərə iajəxiqaxarc, nasgie ixyazaroup axyaga iamərqiəcrəpə. xuba iarknə aabaqa mşə anərxəçlakı, rəmy rəlanə, rxə-rəpə şaackiaxalakı rəxyagakua rxəxtup zənza. amş anəlfəu axyara uəsgie irtaxəm, axa uəsgie idərzaroup, amra ionnə ianaaɣəçqio 3—4 saat zənza ibɣnaxər şalşo. apraktikəla eilkaup işakunago əlapə anət amnərɣitakua eitahazar, amra aceira iajəxiqanə ianəqala, ibɣəsua 3% işreihəmxo. alartakua aitahara aqənza, znə azə rəkurə-zaroup, aitahərgie ubəs. amş anəɣgiou azəkurəra uəsgie iataxəm. aitahap meɣzaraxda iəqazar ikunagoup lartək iatazar yba-xpa lata. aitahapkuə alartəpə kər ian-rəzhalakı, ybanə iaxiəqou, ireionəu akə aənəɣnə, egie avxtup. izdəruada eitahapək alartəpə ibɣəsənə ianəqalo azəhan xəmpada aitahapə azapas nkəlaroup.

praktikəla iguatoup, aliuffa alaçara ačkəs xəmpada işeionəu aitahara.

ajla laçarup zərquandala iərjaaknə. azərquanda iamazaroup 25—30° rqənza apxara. abasala irjaaklaza-

roup azə psaxəua 1—2 mşə rqənza. yəms ireihanə ajla arjaakra qalom. ilaçararoup xəmpada adgie ərjaaknə, abri aqnəp adgie alaçara azə irxəianə iaxiəqou azə əkuçazaroup zaanaça, alaçara yəms şəbjou. azə axizə-kumlo adgiekua rəpə, anət azxara ajaakra amamzar ajla laçara amş akua anaua iakurɣatup. ajla kapsaza-roup 4—5 cəra rqənza lartək aqnə, akəi-akəi rbjara 4—5 sm rbjaçanə, 3—4 sm. rqənza içauəlanə, nasgie xəmpada adgie axiəakəu iakurɣanə. uəs anakuəmxə irtəonou ajla adgie yara ianiar, ipxastaxoit iərlasnə. abasala iaxiəlaçarup gektark iakuzueit 3 kilogrammk ajla (larta cəpxiaza x-jlack aiuroup). kilogrammk ajla qaloit 10.000 rqənza jlac.

sredniaia azia, yadaxıpi kavkaz, kərim, ermanrəlan aliuffa laçara ialagoit apreli anjam-tazə—ialgoit mai 10 aqənza,—egiert araionkua raxı, amşən eikua agəpə, azər-baiqan, alaçara ialgaroup mai 15 aqənza, aliuffa aƣə zdərua, apraktikə zmou, aliuffa laçarei ipasanə iəqalo afənka alaçarei eikudərtoit.

azharaan axəlapşla

aapən amş ɣgiakua irəxqianə aitaharta alartakua rəpə iəkunaçoit aouaou. ui aliuffa ayeira iapərxagoup. iaz-guatənə adgie rəguzarup, iəonaxiou auac maɣək aqara irəjpanə iakupsənə. ui eskienagie iərjaaklarup azə akurə. auac anəqam daara napəpskala, azcrəpsra azunə, ikuakuazaroup, irəguazaroup anət ačiaakua ayeira iəpəu, rəlarup ma vilkəla, mamzargie içərəu labakəla.

aitahap alahəfa

aliuffa aqatarakua çəsnə 5—8 mşə anaarxəçlakı eiləukaarəpə iqaloit alartakua rəpə iaazi iəmaazi, iaxiə-maakuaz azguatanə, iataxəp alahara. ačiaa rajanə iaxiamou alarta azguatanə, iəçxzaroup afata anət şamou; daara idəuxaxiou aitahara ui aqara ialazom. aitahapə ionuonənə, alazara amanə, aqatarakua rajanə iəmanə iəqazaroup. aitaharazə adgie mayk iaatəzaanə azə tərə-zaroup. abas adgie rəxianə, aitahap anət şamou atə-zaara intərgəlanə, anət ibzianə iadpsalarup, axanza

anəi iyou pətk akupsatup, nasgiə aitaħat amra iaṭəxi-
yatup ʔala, ma kuaadla ixyanə (akuaad aguta əlganə
aqatara iapərxagamxarc naq-aaq agankua axahkua rəku-
čanə iqaçatup) 2—3 mşə raqara. ʔəç ajla akupsatxo-
zar uəsqaŋ xəmpada adgiəl ʔaakəzaroup.

rapxiatəi araʔarei ailqiarei

aliuffa rapxiatəi abonikua anaalnagalakı eilqiatup,
lartacəpxiaza yba-xpa lata aanəṭua, iagiəraʔatup dara
ačiaakua rəkuşa-məkuşa napəla, egiraxı kuliṭivaṭorla
iraʔazar aueiṭ. uəs işneiua kər ianrəzhalakı uərt ayba
raxı akə avxtup lartak aqnə eionəu lataq aanəṭnə.

anəi rəguzarei aguam-ṭamkua rxərzaarei

ʔagala araʔara zmaanou aguam açxra macara aku-
zam, adgiəlgie rəguzazaroup.

aitahaṭ iazzərharanə iəqou, anəi ialou afaṭkua
anxərhagou, anəi ʔatənə, apşa alsraṭə ianəqou aup.
akışlorod ahaua ialou iananiyalakı aup afaṭ aħaskiən
iaxuaratə ianəqalo. uəs akuəmkua anəi ialou afaṭ ahaua
zanəmio ianənxa afaṭ şəqou iaanxoit anəṭaṭə, xərhaga
alamkua. abartkua azguatanə anəi eskiəngie ikuakuala-
zaroup akua aunə iaaxkuacəpxiaza.

anəi akuakuara ui adagie iməṭaxuup aṭaakəra aməm-
ṭarc azə.

aliuffa aħaskiən anaçaxa izazhauam, izban akuzar
iara iagaranə iəqou afaṭ dara anəi ialṭjaanə irgoit.
aħaskiənkua aliuffa iaçagəlou məcxuə azhara rdəruet,
ubri aqnəṭ, abart aliuffa ianaxəṭalakı ahaua aməsua
amra anəmio iqarçoit, işneiua zənza ipxastarṭər alşoit.
zdac ʔərpso aħaskiən jlakua, zənza iəkuxlazaroup
rdacgie dargie eibarganə, mamzar ʔagala ixəṭṭanə anəi
ianəçaxa lata cpxiaza axṭaarax iṭpanə irxəlçueiṭ,
aliuffa adac zənza irəmpəçarkəueiṭ.

aliuffa afaṭə iſtnaxəueiṭ iraṭazanə, iṭpanə, iaunə adac
ssakua, adgiəl iaṭəharakəmkua, iasakıahəmtanə azhara
ianəṭəu, aliuffa adackua rṭeildərsueiṭ ariadkua rbṭaraṭə
ixqiazanə. aliuffa ʔagala araʔaraan adackua pnaqqoit,
abri daara iazeiṭoup aliuffa.

abart axhaakua rəla xəmpada iudərratə iəqouṭ zaqa
imaṭaxuu adgiəl arəguzarei aħaskiən açgarei, aliuffa
bziaxarazə. abartkua rqnəṭ araʔaraṭgie daara iṭaṭaza-
rouṭ, iraʔatup ʔagala akuəmkua vilkala, ackua raorianə.

abasqak axhaakua zegie zmaanou xəmpada aṭlanṭa-
cia arbziatrouṭ, aliuffa axiənzalou adgiəl kuakuənə,
ħaskiənk, guamk. əkuritəmkua iəqazarc aup. darbanzaa-
lakı aliuffa qaçayə dakuṭaroup aamtala ianataxəu ara-
ṭara, arəckiara, anəi akuakuara, aamta iacaṭou ala, adgiəl
aqazla zeipsrou ala. abri aqnəṭ uəss iazutup aamtala
abartkua:

rapxia anəi rəguzarei araʔarei ataxəup napəla 3-4-nṭ
rqnəza, ačiaaa anyəçṭalakı inarknə, iaħħar, mai mzei iium
mza abzei rzə. abri aamtazə ariadkua rbṭaragie iataxəup kuli-
ṭivaṭorla araʔara, ħaskiən baapsəs iəqou zegie iara ubasqaŋ
ixəxzaroup. iium mza abzara inarknə kuliṭivaṭorla araʔara
zalşom, aliuffa azħafa zeips roueips iraʔazaroup ineiueṭnə
ackua raorianə izmou vilkala. vilkala araʔara ataxxoit, aliuffa
qalanə itargalaanza xuənṭ inadərknə aanṭə rqnəza.

anəi adəħħalafa

sredniaia azia aliuffa afaṭə anəi adəħħalafa iamou
afəŋka afaṭə işadərħħalo eips aup. uəs ala adac ʔərp-
sanə anəṭaṭə aṭiara eiha imanṭalaxoit. aitaħat 4 bonəck
şaalnagalakı anəi adħħalatup afəŋkəei aħapərzakı işrə-
dərħħalo eips. asovet edgəla egieṭ araionkua rṭə, anəi
xəmpada iaaxkuakuəanə afaṭə iadərpsaloit.

işçərguatui maṭaxuəs iataxəui

aliuffa çərguafakua xkəla iraṭoup, iageipsəm uərt
maṭaxuəs iərgo alagie, omouafalagie.

açərgua qaçatup iəuouəanə, maṭaxuəs iakuzua psə-
xuak zlamou ala imaynə, nasgie ançra amanə.

abart axkkua zegie rqnəṭ iaħa eiounə ipxiəzoup
iqaçazarc açərgua ṭreliəzla, ma şpaler saxiala. ari azən
iataxəup aṭyan, zdiameṭr 10—12 sm əqoui, nas uərt irei-
çakuou, zdiameṭr 5—7 sm əqoui; auras irəmazaroup art
aṭyankua 2—5 meṭr, ubart rnaysan iataxəup atelgie
zdiameṭr 2—2,5 mm əqou.

ayyan dəukua, zdiameṭr 10—12 sm əqou, ialarszarouṭ auqastka iaxənza ačanakəua adgriəl iaakuəršanə, nas auqastka aynuṭqagie akəi-akəi rḃṭara jba-jba larta aliuffa ftnaxəua aqara eiṭəxaranə. auqastkakua ikunagouṭ iqaṭazar 35×35 meṭr rqnəza.

ալյան ssakua aladərsueit auqastkakua rynuqca aլյան dəukua rbjara, x-lartak, cəpxiaza akə. abas ala irgəla-
 րսր aլյankua: apxia igəlarəur idəuu, 10--12 sm iəqou
 aլյան, ui anaysan x-lartak, cəpxiaza igəlarəur ixuqəu
 aլյան. j-lartak, axiaanqo igəlarəur idəuu րյանk, nas
 dəryagi x-lartak, cəpxiaza aլյան xuqkua rgəlo, ajbari
 axiaanqo irgəlaրսր idəuu րյանk. abas icoit aura zourou,
 eiftargəlanə aլյան dəukuei assakuei eilapso. ariad
 axiaanqo igəlarəur xəmpada aլյան dəu.

axanṛi aṣyankua aroiuiuarazə inaquəganə iarsṛup
riadəpṛiaza axkua rṛə iṛpou aṣyankua 1,2—1,5 metr
raqara aura rətanə. art arszaroup aarla iəṣəṇṇo axanṛi
aṣyan dəukua tella irxxanə idərkənə.

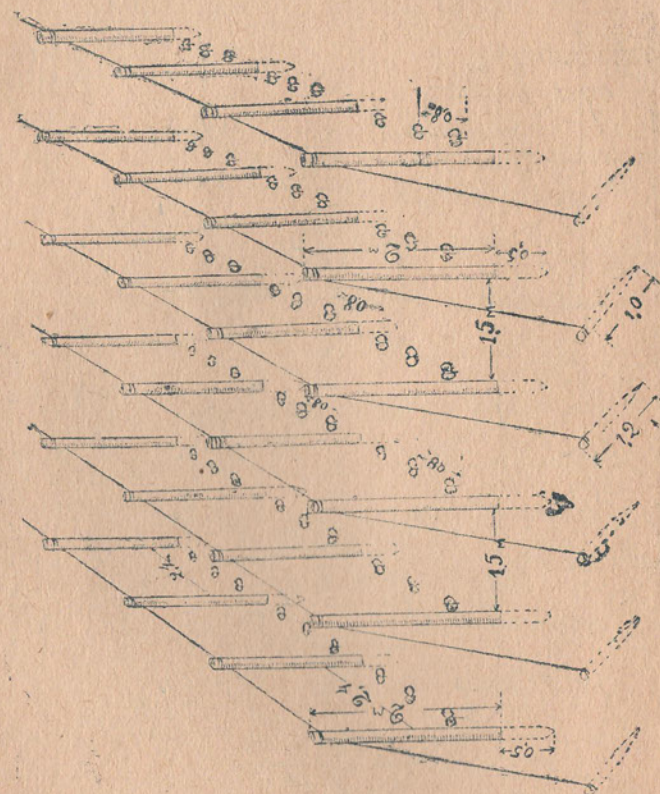
gekʔark aqnə iago aɣyankua rxəpxiazara, aɪtaɦaɣ
afapə ʃark.ɣu aɦasabala, ariadkua akəi-akəi irəbʔaɕaɣui,
ubas aɪtaɦaɣkua irəbʔaɕaɣui aɦasabaloun iʃəfakugəlo.

çaqa iaharboiř ariadkua irəbɔui, ařatakua irəbɔui
zeipřrou ala x-uqasřkak zmuu gekřark. (uqasřkak—
35×35) řaqa řyan ago ařablica.

metrla ibjou		gektark iaku- nago aqyan xəpxiazara	açərguara sistema aan aiaqor- kua rzə afaqa kuaqkua iataxəu rxəpxiazara.	
ariadkua rbjara	aitahaqkua rbjara		spalerja	treliazla
1,4	0,7	3744	416	704
1,5	0,8	3072	384	650
1,5	1,0	2496	384	592

ayankua rəlxraan irəznəqzarouṛ irajamkua amapa-
xukua, tella arxxaraan atel axinəmṭraarapa, iorouuanə
iakracə, mamzargiə atel acənxuras alabakua rəkučara aļso.

ayyankua arszaroun daara ironouane, mamzar iqa-
loit irzeltemxer irakuu amoyalkaei abonei raxiantara.
amoyalka aneiagou fatak iakapanueit 8 kilogrammk
raqara, gektar k iacanakeua amoyalkagi abongie 200
tonn (12000 put) raqara inazoit, ari aqara axiantara.

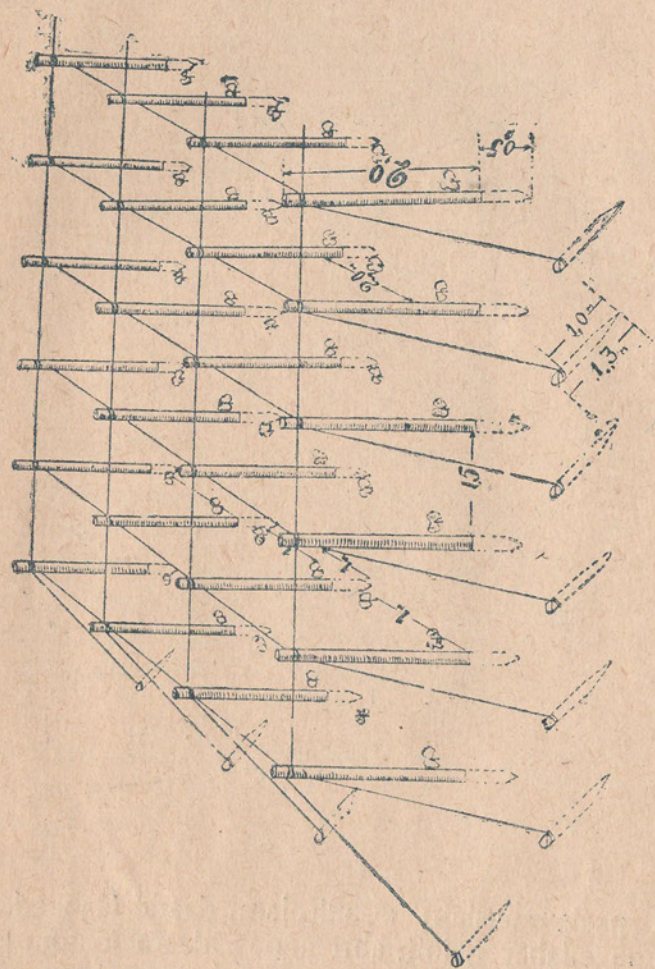
spalteria açerguafa № 1

nasgiə pşak, anaslakı aʔənkələra daara iəʔəuadayxoit,
iəcyngiə eilahar qaloit, abri aqnəʔ daara iəuəuazaroun
aʔyankua, nasgiə iiaşazaroun, naarak qara iəməmkua.

aqyan arszar eionur adgiel anebaazou lomla. znə
lomla adgiel kəljazaroun metrbzak. aqara iərcauelanə,
iagiərtbaapur alom targejnə. nas abri atəzaawə aqyan
axə grəpsanə iarsur metrbzak. aqara adgiəlxə iftnə.

atel 2—2,5 mm aġpara zmou aqyankua rxkua idər-
knə irxxazarou.

atel irxxanə, iroṯuṯuanə iark.ṯup rapxɪaṯi afaqa,
anaysṯi iark.ṯup axanə znək iakuərsənə, ubas ala ariad

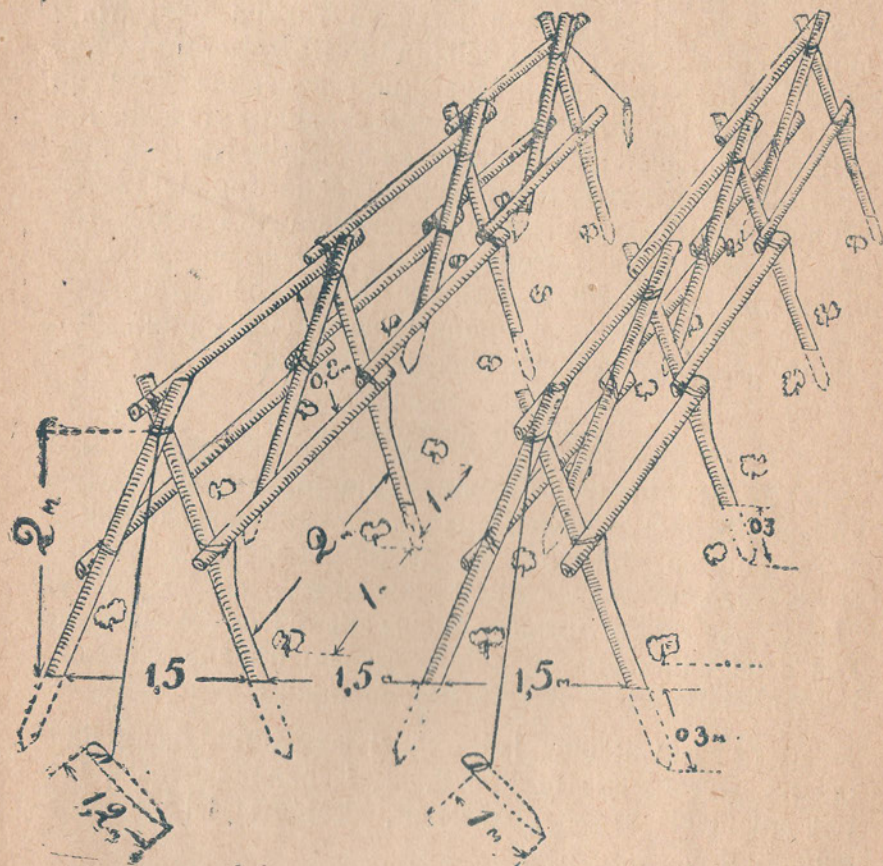

treiazla açerguala № 2

zənzə iaxəsroun ačəxuʔanʔi afaqa aqənza, uaqə dəryagı,
apxiatı afaqa aqnə eipş iroıuouanə iark.ʔur. ariadkua
rxanəi rčəxuani iarsəu afaqakua tella irxxanə dara inar-
quətxanə iarsu afaqa kɪaʔkua irədhaləʔur.

afaga kuaŋkua, iakors iəpxiazou, zoura 1,2 iarknə
1,5 metr əqou iŋpanə, iənuəuanə iəqazaroup, izban aku-
zar uərt irxxanə irkəzaroup aidara dəu zkuu aŋyankua.
ari ztəzla hho iaxizup aŋpaler.

atreliaz sistemagiə şpalerlouŋ işəqaçou, axa ui atel
iaxdazarouŋ ladei-yadei afaqakua rəxkua idərknə.

şalaşla açərguafa № 3

treliazla ianəqaçou gek̄tark iagoiṭ 17700 meṭr atel, şpalerla ianəqaçou 10400 meṭr agoiṭ. atel aṭpara 2,5 mm anəqou gek̄tark aqnə iakuzueiṭ, treliazla ianəqaçou 675 kilogramm, şpalerla ianəqaçou—400 kilogramm.

atel aŋpara 2 mm ireiham iagoiŋ 36% rēla eiċanā. atel anēqamla ui acēnxuras iqaċarup labala eibarknā.

abart zēzbaxu hĥaz aċērguakua iruēdanē iēqour dafa sistēmak, ui iaxiŋzōur „šalaš“. ui aŋyan xēpxiazarei uērt irbjaċarui rēla ari asistēma egiērt asistēmakua ireip-šur, axa ari asistēma aan eidēu ariadkua rŋē iŋēqa-ċaru uēs aur, aŋyankua arszarour iazērnaanē eiŋaršua. nas abart iarsēu aŋyankua iērxuanē rēxkua tella irom-ouanē eibarkur. rēxkua tella iŋaĥo irēxgazarour zegiē, ariadkua rxanēi rēxuanēi igēlakuou aŋyankua rxxarup iakorla. eixēfnē iŋaĥou aŋyankua rgankua rŋē inaltē-aaltē irēkudazar qaloit aliuffa zxiēnhalaša, iŋtēzŋša atel-
kua. uēs anakumxa aŋyankua rxē iēkuērdou tel zaŋēk iajēuadayxoiŋ y-riadk irēċanakēua amoualka zegiē altē-xra. ari asistēmala aċērgua qaċara aŋyankuei atelēi rzē ekonomia amam. abart zēzbaxu hĥaz aċērguafa sistēmakua izlajgiakuougē ēqour, izlabziougē ēqour, ubri aqēnŋ hrēxjajar a-3-sistēmakgiē akakala:

ŋreliazla aċērguara

izlāeioriu: atelkua roura dēuup, aŋšanē aŋayra andēuu iēkuŋoiŋ irajanē; apša anasua amoualkakua akēi-akēi einqiom, ipibaŋŋuam anarē axiēgzarazē imanŋa-lour; ibzianē ahaua rnioit imbaarŋē, nasgiē, aŋŋēra iēqarċo ala adgiēl ibzianē innakēloit ajaakēra aċērgua-kua zaqa ionuouanē iqaċou aqara imanŋalanē eiziašanē rēŋšanē tel-cpxiaza iaxiēnhaloit amoualka.

agrakua: atelkua ladei-yadei iaxeixdou, daara ionu-ouanē ianŋaĥamxa ikahaueit, ak kahanē ianēqala, iqa-loit aŋlantācia zēnza ipxastaxar, akēi-akēi tella iaxeida-halo aqēnŋ.

ŋpalerla aċērguara

izlāeioriu: akē, atel maŋnē iagoit, ahaua anioit daara ibzianē, aŋreliaz aqēnē aċkēs. axēlapšrazē, anarē axiēgzarazē xarazē eionur. qara ŋaqak kahargiē, riadk amacarour izpērxagaxo.

agrakua: atelkua axiērajam aqēnŋ, aliuffa ŋayra anbziaxa telk aqēnē ialŋoiŋ amoualkakua eidkēslo iqa-lar, ibŋibaxēr akēi-akēi azē rēbjaŋanē, ui adagiē telk aŋē aidara mēxuxoiŋ.

„šalašla“ aċērguara

izlāeioriu: atel anēqamla ma ianazēmxa, ui acēn-xuras aŋyan amaxutakua axiaznēŋu irēkuċazar aueit alaba, mā akalam.

agrakua: akē, ahaua zēbjaŋlom ašalaš agutaxiē, ui aqēnŋ azē rēbjaŋoiŋ amoualkakua, abaaragiē ialagoit agrib ŋēmazara rēxinē, nasgiē imanŋalam araŋaraan, abonē eidŋēloit, amoualkagiē unarē ŋeila iuzaxiēgŋom, axut akuŋaragiē manŋalam.

art a-3-sistēmak raxiŋ ēionnē ipxiāzour aċērguara ŋreliazla, ŋpalerla.

arakuakua rēŋtēxla

aliuffa arakuakua rēŋtēxra, rkēdŋaĥalara anataxēu mētrk ianazhalakī aur. akiaŋrajkua pētk zŋēċua ian-rēzhalakī, rēŋtēxraan aŋŋara rzēmariour, daara rahatēr bamzar. iŋtēxnē rkiaŋrajkua ŋaŋala, ma ubri eipšu dafa-kala ganla iŋtu atel iadhalazarour. aliuffa akiaŋrajkua ŋtēxzarour iun mzei, iuli abzarei irxēmgaċkua, abri auēs qaċazarour daara ahatēr banē, akiaŋrajkua irxxa-jamkua, ixuarēmka ŋaŋala iŋaĥazarour, acifra aaba asa-xia atanē, abas ala ianŋaĥou akiaŋrajk apškara azēxua-ruam, azhara iapērxagaxom, nasgiē aŋaĥaraan, akiaŋrajk ŋtēxnē iŋaĥazarour, aliuffa aŋarē anēi iaxiēkugēlou iama-riāšanē.

akiaŋrajk atel adĥalaraan narēla atel axara qalom. iqaloit atel irxxanē iŋēqou akiaŋrajk iadĥalanē ianauŋ-lakī atel eixanē atēpaxi imneir. ubēsqan ma ixnaŋoit arakua, ma aliuffa zēnza aŋarē ēċnaxēueit, abri aqēnŋ aŋaĥaraan atel akēla daara iazguatazarour.

akiaŋrajkua rkēdŋaĥalara ianaalgalakī, eixanē ikēd-loit dara aŋaŋa iaxiēnhalanē, ubri aqēnŋ lassē-lassē eilēr-

galazaroup akiaŕajkua, es-uəsuraan, atelaxı rxə rxo, iah-
har: araŕaraan, ailəxraan, aŕaŕagakua anəŕŕei rxo.

a ç k u a r a

aliuffa akiaŕaj aŕtəxra inaŕtarxxnə iataxəup ailəxragiə.
ari ŕəqaçaŕu uəs aup: aliuffa aŕaŕə iaalnagaz akiaŕajkua
raxı, ireionəu aznəŕnə egiərt pəqqanə iamxəup.

ailəxraan iaakapso amaxutakua zegiə aplanŕacia ial-
ganə naq ikaŕəup. ačkuaara aamta ianəntagəlo inarknə
azhara, aŕtra iaŕnaçə 3—5 rəənza imyapagaŕup ačkuaara.

amoqalka ailəxfə

aliuffa iaalnago aŭtkua zegiə aznəŕtra qalom, izban
uŕar, uərt iəlnago zegiə rəzxara aŕaŕ aliuffa aŕaŕə iaz-
yagom, ianaamŕougə izŕuam. abri azə iaŕoniaŕi aliuffa
jla ŕaŕək iaznəŕzaroup 3—4 xə (ŕa), acilindr saxia
zmou—4—5 xə (ŕa), aŕganŕi № 66 („остроребристая“
ha izəŕtou aliuffa jla) 10 xək (ŕak).

aŕapan (aŕt ankapsalakı iəlnago) iarbanzaalakı grak,
ŕərak amanə ianəqala ixŕazaroup, naŕgiə adgiəl iyaquə-
ganə meŕkəi bzakəi rəənza iəlnagaz aŕapankua zegiə
xəŕŕaŕup, aplanŕaciagiə iəkugaŕup.

iaanəŕəu aŕapankua iiaŕanə, grak rəmamkua iəqaza-
roup.

aŕapankua ibaapsup ha iamxəu iərlasnə aplanŕacia
ixgazaroup, mamzar iqaloit uərt irəxqiar agrib qəmazara.

sredniaia azia, gekŕark iəkuçueit ianeičxa 2¹/₂—
3 centner raqara aliuffa, kavkaz aaxəç — 3—4 centner
rəənza.

aplanŕacia axəlapŕəfa

ailəxra aŕtaxı, iaanxo azaviazkua daara axəlapŕə
rətaŕup, aŕaçakua (усики) akə rŕakurŕanə ipxastarə-
ŕacə, idməŕŕiracə, pərxagak rəmamkua, iiaŕanə iknaha-
zarçə akəi-akəi eidkəmsəlo, aŕaqa iamaaxalarçə aŕŕə
ansua, uəs akumkua eidəkŕalanə iəŕarak anaafŕnax, iara
ubraqa ialçueit agrib qəmazara.

anpəxnəragiə xəlapŕə agəmzaroup, akiaŕajkua riəŕə
irŕeinə atel iəkuçalaŕup.

aliuffa ŕatak aŕə iəlnagoit aŕt arbaonigə, aŕt arcənagə.
abəb irxəlçuağiə einioit, ma pŕasla, ma aŕxakua rəla.
qara-qara aliuffa axiəqarçə aŭtkua arbaonis iəpxiazou dər-
nə ialpqqanə ikarpsoit, axa aŕt rəəqqara qalom, mdəŕŕaku
iqarçoit akumzar. aŭtkua irxəlçua abəbkua reinəriarəzə
ikunagoup aplanŕaciaqə aŕxəmzakua pətk alargəlazarc,
aplanŕacia zaqarou ahasab ala.

ailəxfə

10051
aliuffa, iəlnago axkua (aŕakua) ŕəzhara rəzhaueit
22 mŕə rəla, ubri inarknə aŕtra iadxaloit daŕa yəmz;
ineilouçar, aŕtra inarknə iŕnə ialgaanza eidupxiazalar,
82—85 mŕə rəənza qaloit. iŕakunago aŕrazə, ahaua
apxara amazaroup 14° rəənza. ahaua apxara ari ianeič-
çaxa, aŕragiə naŕkioit, iarbou aŕŕaragiə iaxəpoit. abri
aqnəŕ aŕŕara aqənza izəmiŕəŕa axkua (aŕakua) amxə
ikapsaŕup, izban akuzar ŕayratagalanŕi axitakua uərt
rŕra nargzom. araion aqə ahaua zeipŕrou ala, amoqalka
aŕtra iataxəu 85 məŕ pxa qalaranə uay dzakuəmgueitəua
ianəqala inarknə akiaŕajkua xəŕŕanə aplanŕacia ixəganə
ikaŕəup. akiaŕaj anxəŕŕə axanŕi amoqalka-xə iazən-
rəŕueit y-quarŕrak, uəs qaçamzar axanŕi amoqalka-xə
aŕənza arakua iazyagom azə (aŕaŕ). amoqalka zŕra
nazamgiə ckia izzanə, irbanə iqaçazar ialŕoit amoqal-
kara, axa ui zŕort bziam ha ipxiazanə irədərkəloit.
ačkuaara naŕ arkəup aamta zeipŕrou ala. haraŕhagaŕa
iaxiaçanakəua ačkuaara anaaloit ŕentiabr mza akə inar-
knə, egiərt araionkua raxı ačkuaara naŕ adərkəueit
iəçagiə zaə. ačiaa iara zeipŕrou, izaqarou ala iana-
alaŕa, iaznəqugaŕa iamcxuəmkua amoqalka ŕazar, ačkuaara
qaloit iəçagi ipasanə, izban akuzar, uəsqaŕ arakua iya-
nago azə (aŕaŕ) zegiə iŕəu amoqalkakua irzənxoit.

amoqalkakua rŕəxfə

sredniaia aziaŕə amoqalkakua aŕtra ialagoit avgust
mza anŕamta inarknə noiabr akə aqənza, amŕən eikua
agaŕaŕə noiabr mza anŕamtanzagə.

amoqalka aſra anənazo y-dərgak amou: akə iaf-
toun nxaſala aſra ha (хозяйственная), egrəi — aamta-
laſi aſra ha (естественная). arxiarəi ala iſua laſxoit, aſa
xuuək ixuataxoiſ, ianaaumquəſauərouuualakı affara-
kuagıə ſtnaxəueit. iageiləukaəueit aſapſrxuala, aikuara
axəylo, iazaajəxuanə iqaloit. acilindr saxia zmou, naſ
iaſoniaſi aliuffa, nxaſala ha xəxi hzəxajoz ala ianſlakı,
aamtala aſə anənazalakı iſəxəur.

amoqalka xəmpada ixəttazaroun axəttara iazkəu
markatəlla (sekətorla), ma iſarəu həzbala.

amoqalka anſərxlakı iara ubri aſnəttia xəmpada
azə iſaaçazaroun. azə aagara uadaynə, ma aagıua ianə-
qamla aſəxra ərcəkəməzaroun. iſəxzaroun auəſuſa rəm-
uxara zeipſrou ala, iaxıəqazaalakı azə pſaanə, iſərxəuə
atəp izlakurçaſala rəeikuərtanə.

iſəxəu amoualkakua reitagaraan rahatər bamzar iſa-
loit eibaxuaxuar, ui iaxəlçueit aſəmazara baapſə, agrib,
naſgıə art iſəxəu qarək eikuətnə inxar eilaſnə aſətarə-
kua ſtərxəueit, ibrakxoit daara iuəs bzıoun aſort azə
ianaamtou iſəxzar, ianaamtou 2—3 ſaat ireihanə inmər-
xakua iərbaazazar, ubaſqan aſur amoualka anbziəxo,
ianəſkuakuəxo.

amoualkakua rəzzaraan ſortla daara eilərgazaroun,
mamzar agra zmou amoualkakua rəzzarəzə ibziougiə pxa-
ſtanaſər qaloit.

izaamtakua iſəxəu amoualkakua aſa-ya ſərxou
aikuara zxəſxiou, zaanaça aſa axəxzaroun azə aniaanza,
mamzar abziakua iſəlaçanə aſə ianzaauça iərxuəſueit,
ubri aqənſ zəgiə eikuətaxoiſ, ibtibəxəueit.

amoualka aguəlxfa

eizgou amoualkakua zəgi rapxia irguəlxzaroun rguə-
onikua; ari ſəqəçarəu uəs aſur: həzbala axanſi axəlpə
aaxəxnə axə laurxar, itəſtanə ikapſoit gıuəns iaguəlou
zəgiə.

acilindr saxia zmou aliuffa agıuəni aguəlxra iəha
iməur, egrərt aliuffa jlakua rəčkəs, naſgıə nxaſala iſəu
(хозяйственно-спелые) amoualkakua rəčkıəs zaamtala iſəz
agıuəni rəlçra iəha imarioun. agıuəni alxrazə znə-zənla

labala ma mſəſə ſaſhala aſəgu-ſəguſia iakurſanə iəſu-
eit, uəs akumzar agıuəni alxra daara iuadayur. ala-
ba aarxara bzıoun ari azən ada aſaxqıarəzgiə. moſal-
kak iaguəlcıueit 30—50 gramm rənzə agıuəni.

aſla aidkəlarəzə eionəur iəſıkk intaknə iguələrt-
ſazar. aſla zəazaroun zəkıala, iəgiəryazaroun aſſəraſə
iraoranə akə iəkupſanə.

amoualka arbaazafa

amoualka agıuəni anaguəlcılakı aſtaxı aualər aqnə,
azə iſaaçazaroun, ma qara itərou zək aqnə, imarianə
aſa amxrazi aſab alzəarəzi. amoualkakua azə iſaaza-
roun irxəto. amoualka abza azə itəſhıo ianənxa iəytəſhı-
hıo aſa zəxəcuam azə iſaau eipſ. aualər aqnə, ma abak
aqnə, ma azra aſtaſa aqnə ianzaau, xəxi akə axyanə
əidara akuçazaroun.

amoualka azə iſaaxalaroun ahauə zeipſrou ala 2—4
mſə rənzə. ahauə anpxarou 2 mſə azxoit. amoualka
acilindr saxia zmou laſſə iſaakəueit egrəi ačkər çarəjla
(отропедристая) amoualka ačkəs. amſən zə dəſa zək ačk-
əs iəha iərləsnə iəſueit, iəha ickıangıə iəzıoit amoualka.

idərzaroun naſazəgiə, amoualka zəou iſəxnə pətrak
adə ianəkuxa eikuamxar ſaləməſo. zə ſſanə iəqou amou-
alka adə ianəkuxa, aſkuakuəra iamou aſəzueit.

abri aqnəſ, iſaaçazaroun daara iəkııou azə, iərba-
zaalakı xualərək anəmiaraſə xəlapſra ataſur.

arəckıafa, azzafa, aryafa

amoualka anəpſaalakı aſa axəxra marioun, ui aſtaxı
izzazaroun iəſua azəkıala, daara ibzianə, iərbanzaalakı
ma aſa aıua, ma aſab aıua, ma agıuəni uſha akə
aznmətkua. izzanə, iərəkıanə ianaaqalalakı amoualka
acinkə atel iſəpxnə iəxaçanə aryarəzə iknəhaſur amra
aqnə. atel anəqamla, iqaloit aſac axıəkııou, ma apſləmz
axıəkııou inaganə, akə iəkuçanə irgəlar. daara ibzianə
iſnə iəqou amoualka azə ianzaaçou aſnəttıagıə iqaloit
arəckıara, izban akuzar, zıə bzianə inəzou amoualka aſa
axəxra marioun.

ajaxəfa

amoqalka yacəpxiaza daara iəckiou axəbraqnə iəku-
çalazarouŋ atagalara ialgaanza. ixiyalazarouŋ akua amə-
səŋə, aħənapkua ampaxigə iaaftəmzarouŋ, izban aku-
zar ui iaxəlcueiŋ abrak. amoqalka aguaon qara iaguəla-
xanə ianəqala aħənap iguanamtar qalom, ubri aqənŋ
aħənap aguaon apsaaracə iaftaloit, amoqalka aqaqoit,
ipxastanaŋueiŋ.

aikuçafa

amoqalka atiraxi iankəlgarxo, zaanaça eikuçanə iŋa-
ħarup, ubri aqənŋ aŋaħaraan, znə ikəlxzarouŋ, iarazən
iəqaçou eikuzərŋo aŋəqəga, abas apress ikəlxnə ianə-
qamla akəi-akəi eikuŋə eikuğəloit, iamŋəxanakəua rəja-
xoit, aŋaħara iəgoit aŋaxa, alaba rəjanə, iargiə mçxue
idəunə, unarə axiəmzo, axata akəpan akgiə əqazamkua,
axarq məçxue aioueit. aikuərŋəga maŋəna, apress axiə-
qam ialŋoit uəs ikuəmpələu labak ala, ma batləkala
iqəzargiə, axa ui aqabaa eihəxoit, aamtəgiə rəjanə iəgoit.
irəjanə aliuffa qəçara apŋəganə iaxiəqou araionkua rqnə,
aikuərŋəga apress maŋorlouŋ izladərgeŋua, narəla akum-
kua.

sortla ailəxra

aŋaħara aqənza znə eilərgazarouŋ aliuffa sortla pqa-
ras ui azə iŋtəxnə iəqou ala, asortkua zeipŋrou ala rəxu-
rŋoit. gekŋark iəkuçueiŋ 10.000 rqnəza moqalka. iəpə-
niəŋi aliuffa kilogrammk aŋə iqəloit 25—27 moqalka
rqnəza.

aliuffa pxastazŋuei uərt rakupafas iamoui

apərxagaqəçəja-agribkua

fuzarium

amŋən eikua agəŋəŋə aliuffa ibŋəsua eiharək ari
fuzarium ha izəftou alouŋ izlapxastaxo. azhara ianaŋəu
amoqalkakua rbaarei aitəhar aŋəare iharək ari aŋə-
mazara aŋə izəxqio.

rakupafas iamou:

1. ajla xuŋərkəzarouŋ sulima zyala; ubri azən liŋrk.
azə ialazyarup grammk asulima.

abas eipŋ asulima zlarzətnə iəqou izaəçazarouŋ ajla
5—7 minut raqara, nas iaəzaaxnə daara ibzianə izzaza-
rouŋ azəias aqnə, nasgiə iryarup ibzianə.

2. bordoskaia zidkəst ha izəftou axuŋ akupəlarup
akədhəlara iannaləgo inarknə oktiabr mza ŋəaanza. eiha-
rak ixtakrup ui avgust mzazə. abonkua axuŋ iambrazə
axuŋ akupəra apŋəgazarouŋ ŋəbŋəftaxi asaət 4—5 indər-
knə, mamzargiə amŋ akua amua iŋŋnə ianəqou. axuŋ
akupəlarup akua aŋənə ixkuəcpəxiaza.

ari axuŋ ŋədxəio abas aŋə: bordoskaia zidkəst ha izəftou
arxəiarazə irgoit 122 liŋr. azə kilogrammkəi yəŋ grammi
ačarmakia (медный купорос), kilogrammkəi yəŋ grammi
zə zəmbac akier. ma hapŋak, ma məŋŋə iəħak aqnə (eixa-
ŋək aqnə iqəlom) iərzəftərup ačarmakia zəla, azə çazarouŋ
(vedrakgiə eihəmzarouŋ) dəŋə zə maŋəxuək aqnə azə
rəjamkua itəpanə, ibləu, zə zəmbac akier xəŋ alərçoit, nas
axəŋ xxnə ianeiləpsalakı, ialərçoit dəŋə vedrak azə. ačar-
makia zətnə ianeikuəpalakı ialəpazarouŋ akier-kaf ztu
aqnə, nas iara abra iaxəpərup egəi azə zegiə, 122 liŋr
(10 vedrak), iageiləryəntərup labala. ačarmakia naganə akier
axiəqou ialəpazarouŋ, akier ačarmakia aqnə inaganə akum-
kua. ari axuŋ iŋakunəgo, ibzianə ianeilaçou iazaalaçou jyan-
pŋələxoit. akier maŋəxə apŋə iəzaəŋəxua-ŋəiaŋəla iqə-
loit, as anakuxa ialəçərup dəŋə pətk akier. abziarei
aŋgiarei eilkaafas iamouŋ abas: abri axuŋ eilaçou aqnə
izaərçoit ibzianə irəckiou aħəzba; 10—15 minut rəftaxi
ui aħəzba iadŋəloit abyə. uəsqan iəçəazarouŋ akier.
akier pətk iməçxuxəeit ha iapərxagam, axa ačarmakia
anəmcxuxə iəzeijouŋ, iablueit.

axuŋ ixəianə iŋəaqəlalakı iərlasnə iakuəpazarouŋ aliuffa,
mamzar pətrak eilaçanə ianaənxa axuŋ bŋəsueit, izəzkəu
azən iməŋəxuəmkua iqəloit.

3. aŋlantəcia aqnə ibŋəsnə iəaqəlo amoqalkakua iarəz-
nak ialxnə aŋlantəcia ixəganə ikaŋlazarouŋ; ubas azəu-
rup ibŋəsəz aitəharəgiə.

antraknoz

ari aqəmazaragiə akupafas iamou fuzarium akupafa eipş aur.

sredniaia azia aqə agribə qəmazara rajak iazbqə-xəuam aliuffa.

apxasta qazqo-axuaqakua

aliuffa anaaua daara pərxagas iamour axuaqə, ozi-maia sovka ha izəstou, art axiəqam raion əqazam, nasgiə aşxə. aşxə eiharə, iaanaxuoiş amşən eikua agaqaqəi, nasgiə nxəç-kavkazi.

ozimaia sovkakua rakupafa:

1. art rnəxsa psəxuas iamou parizəi aiaqare (парижская зелень) akieri eilaçanə aur: parizəi aiaqara xutəkəi bəxutək akieri eilaçanə, ibzianə eilaxxtur. gek-tark iagoiş ari eipş axuş 16 indərkənə 18 kilogramm rənzə. abart daara ibzianə eilaxxnə iakupsazarour aliuffa.

2. art axuaqakua aşham rfom izqo akə ialamzar. ubri aqənə 25 gramm parizəi aiaqare, y-batləkək, aşlə rkuakuei vedrak, əzaqnə eilaçanə eilaryənştur. abri ialarour akartəş ajakua, abonəjkua. abart zegiə arlanşcia iaxiəgzanə iaxiqazarour səbqəstaxi.

aşxkua rəkuxrazə kupaşas iataxəu

aşxkua rakupaşas iamou ubri aur: aqəkurei ijnə ialapsazarour ahənapşəga. 8 kilogrammk aqəkurei aqnə ialapsazarour 400 gramm ahənapşəga. abas iqəçanə gek-tark adgiəl iagoiş 16—32 kilogramm rənzə aqəkurei. ahənapşəgagiə agoiş 800 gramm idərkənə killogrammkəi 600 grammi rənzə, aqəkurei acəmxuras axrəoi qaçazargiə qaloit.

aitaga aredəktor m. goqua.

atəxredəktor z. tarkil.

takzəpxəkuu akorrektor p. fakəia.

akiepxirəzə irətou 4/iv 1938 ş., akiepxi aarxarəzə anapə aqayur 4/v 1938 ş. akı. af. 60x80 s/m., 1,5 kəp. bonəç əqour. 33.280 dər. nb. kəp. bonəç aqə. azakəz № 1699. atirəz 600. apliş № 184.

aqua, apsnəi ahəntkarraş iqutəqərtə atipografia. lenin iulica. № 3.

385 416

В. Е. ПАХОМОВ

КУЛЬТУРА ЛЮФФЫ